

Müasir dövr yaradıcılığında elmi dünyagörüşün muzeylər vasitəsi ilə formalaşdırılmasının əhəmiyyəti mühümdür. Elmi dünyagörüşün formalaşmasında muzey elmi-tədqiqat metodlarından səmərəli istifadə isə daha vacib vasitəyə çevrilir.

Muzey tədqiqat metodları

Elmi dünyagörüşün formalaşdırılmasının öyrənilməsi

Təbii ki, həm yaş dövrünə, həm də auditoriya-ya uyğun yeni tədqiqat metodlarının seçimi məqsəduşundur. "Hər yaş dövrünün özünə müvafiq qavrama dərəcəsi olduğundan, mənəvi zənginləşmədə də (elmi dünyagörüşün formalaşmasında) yaş qrupunun əhəmiyyəti vardır (1, s. 180).

Məktəb yaş dövrlərinə diqqət yetirsək görərik ki, kiçik yaş dövrü (6-10) orta yaş dövrü, (11-15) yaş, böyük yaş dövrü (16-18) arasında 99 fərq mövcuddur (1, s. 181-182).

Hər yaş dövrünün qavrama qabiliyyəti maraqlarda və düşüncələrdə olan müxtəlifliyə uyğun fəaliyyət xüsusiyyəti özünü qabarıq şəkildə buraxır. Buna görə də məktəb yaş dövrünə müvafiq tədqiqat metodlarının əhəmiyyətinə həmişə diqqət yetirilməlidir.

Muzey fəaliyyəti müvafiq muzeydaxili tərkib məzmunu zəminində baş verir. Həmin tərkib hissənin özünün ayrı-ayrı komponentləri mövcuddur ki, onlar muzeyin səmərəli fəaliyyətində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

1. Mühit, şərait komponenti
2. İdkarı komponent
3. Psixoloji komponent
4. Elmi yaradıcı komponent

5. Əşya, material, eksponat komponenti
6. Texnolojilik komponenti
7. Təşkilati komponent (1, s. 184, 185).

Muzey işinin məzmununda mühit, şərait əsas rola malikdir. Muzeydaxili və muzeydənkənar mühitdəki fəaliyyətlər bir-biri ilə qarşılıqlı şəkildə zəruriyyətlər zəminində baş verir və belə məqsəduşlu əlaqəlilik qanunauyğun mexanizmi yaradır.

Məhz mexanizmin kompleks öyrənilməsi və tədbiqi üçün ayrı-ayrı tədqiqat metodlarından istifadəyə tələbat vardır. İdraki fəaliyyət muzey fəaliyyətinin mərkəzi komponentidir. Çünki həm elmi-nəzəri, həm də təcrübi proseslərin muzeydaxilində və muzeydənkənar mühitdə həyata keçirilməsi idraki proseslərə bilavasitə bağlıdır. Ona görə də idraki proseslərin də gedişinin səmərəliliyini və sədəliyini öyrənmək üçün muzey tədqiqat metodlarından istifadə edilir.

Muzey fəaliyyətində psixoloji hazırlıq. Psixoloji gərginlikləri əmələ gətirən hadisələrin səbəblərinin aradan qaldırılması üsullarının tədbiqi, təməşahəti sərğiyə və yaxud digər muzey təbqiqinə psixoloji hazırlamaq kimi fəaliyyətlərin öyrənilməsi hər zaman aktualdır.

Muzey fəaliyyəti elmi-yaradıcılıqsız mövcud

deyildir. Əşyanın öyrənilməsi eksponatın seçilməsi, ekspozisiyaya hazırlanma mərhələləri, ekspozisiyanın müvafiq materiallara təchizi, ekspozisiyanın bədii memarlıq həlli, elmi-tədqiqatçılıq, hətta sərği, yaxud digər muzey tədbirinin mövzusunun seçilməsində belə elmi-yaradıcı fəaliyyət vacibdir.

Demək olar ki, muzey fəaliyyətinin hər anında elmi-yaradıcı məqamlar mövcuddur, buna görə də həm nəzəri, həm də təcrübi tərəflərin tədqiqində metodlardan istifadə vacibdir.

Muzeyşünaslıqda texnolojilik vacib komponentdir. Artıq, muzeyşünaslıqda muzey texnologiyası və onun anlayışları yaranmağa başlamışdır. Proqramlaşdırma, informatika, kibernetika, ayrı-ayrı sahələrə sistemli yanaşmalar fəaliyyətində də texnologiyanın sistem halına düşməsinə səbəb olmaqdadır.

Doğrudur, muzeyşünaslıqda texnoloji sistemlərdən ətraflı şəkildə bəhs etmək hələlik tezdir, çünki, belə sistemlərin yaradılması ayrı-ayrı sahələrdə uzunmüddətli araşdırmalar tələb edir, tədqiqi proseslər vasitəsilə nəticələrin dəyərləndirilməsi, məqsəd və vəzifələrin yekununun qiymətləndirilməsi və sair vacib prosesə çevrilməlidir (1, s. 187-188).

Muzey fəaliyyətinin düzgün qurulmasında muzeyin elmi-yaradıcı, idarəedici-təşkilatçı potensialının yüksək peşəkarlığı mühümdür. Fəaliyyətin, vahid mexanizm halında sistemləşdirilməsi bilavasitə idarəedici qurumun səviyyəsi ilə ölçülür.

Muzey fəaliyyəti prosesində yuxarıda göstərilən komponentlərdən, fəaliyyət mərhələlərindən istifadə etməklə, tədqiqat metodlarının bilavasitə köməyiylə elmi-formalaşmanı qiymətləndirmək mümkündür. Konkret qeyd etsək, tədqiqat metodları obyektiv reallığın dərgi yolları və formalarından ibarətdir.

Muzeyşünaslıqda həyata keçirmək araşdırmaların elmi-nəticələrinin etibarlığı, reallığı, obyektivliyi həmin tədqiqatın mahiyyətini dərk etmək üçün təbqiq edilən yanaşma tərzində asılıdır. Təbii ki, bu prosesdə idrak nəzəriyyəsinin mühüm əhəmiyyəti vardır və həmin nəzəriyyəyə araşdırmalar zamanı mühüm metodoloji əhəmiyyət kəsb edir.

Muzeyşünaslıqda tədqiqat metodlarından mühiyyətlə müvafiq olaraq lazımi dərəcədə istifadə edildikdə, həmin üsullar öyrənilən hadisələrin mahiyyəti-ni hərtərəfli açmaqla həlledici rola malik olur.

Son illərdə muzeyşünaslıqda istifadə edilən tədqiqat metodları kompleksindən sistem halında istifadə reallığına çevrilməkdədir.

Yeni, seçim mühiti yaratmaq, məqsəd və vəzifələrin dəqiq təyini, hazırlıq, gedişat, nəticələrin təhlili, ümumiləşdirilməsi mərhələlərinin tam həyata keçirilməsi vacibdir. Muzeyşünaslıqda elmi-dünyagörüşün formalaşdırılmasının öyrənilməsinə aşağıdakı tədqiqat metodlarından istifadə edilməlidir:

1. Müşahidə:

- açıq müşahidə;
- gizli müşahidə;
- əhatəli, geniş müşahidə;
- məhdud müşahidə;
- sistemli müşahidə;
- epizodik müşahidə.

2. Müsahibə:

- ümumi;
- konkret istiqamət üzrə aparılan;
- əvvəlcədən planlaşdırılmış suallar əsasında təşkil edilən;
- intervyu.

3. Eksperiment:

- Muzeydaxili;
- Muzeydənkənar.

4. Anketləşdirmə.

5. Riyazi, statistik.

6. Test.

Bütün tədqiqat proseslərində, muzeyşünaslıqda müşahidədən istifadə edilir. Yəni, bütün tədqiqat metodlarının tərkibində bilavasitə müşahidə bu və ya digər dərəcədə mövcuddur. Çünki müşahidələr həm nəzəri, həm də təcrübi muzeyşünaslıq əhəmiyyətli araşdırmalardan, ayrı-ayrı hadisələrdən, proseslərdən dəqiq nəticə çıxarmağa imkan yaradır. Əlbəttə, əldə edilən həmin nəticələr də öz növbəsində tədqiqatla bağlı yeni elmi-nəzəri mülahizələr irəli sürməyə əsas verir. Müşahidə zamanı obyektiv dəqiq təyini hadisələrə müvafiq prinsiplər baxımından yanaşılmasına diqqət yetirilməlidir. Konkret olaraq aşağıdakı müşahidə mərhələlərinə əməl edilməlidir:

- Müşahidənin məqsədi və vəzifələrinin təyini;
- Müşahidə mühitinə, obyektinə uyğun olaraq vəziyyətin konkretləşdirilməsi;
- Araşdırmanın xüsusiyyətinə uyğun müşahidə qaydasının seçilməsi;

- Müşahidənin gedişi zamanı aparılacaq planlı qeydlərin əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi;
- Müşahidə aparılacaq müddət və vaxtın əvvəlcədən təyin edilməsi və zaman ölçüsünə ciddi əməl edilməsi;
- Müşahidə ediləcək obyektin əhatə dairəsinin qabaqcadan dəqiq təyin edilməsi;
- Müşahidə prosesində əldə edilən məlumat və faktların vaxtında təhlili və ümumiləşdirilməsinə diqqət yetirilməsi.

Təbii ki, yuxarıda göstərilən müşahidə mərhələləri biri-digəri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə həyata keçirilir və bir-biri üçün zəminə çevrilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, müşahidəçi istər prosesin daxilində, istərsə də kənardan müşahidə aparmalı, mərhələlərin ardıcılığını diqqətdə saxlamalıdır.

Açıq müşahidə zamanı obyekt daxilində müşahidəçi fərd, qrup, hadisə ilə birbaşa təmasda olmaqla araşdırma aparır. Tədqiqatla əlaqəli nəzəri məlumatlara müşahidəçi əvvəlcədən malik olmalı, kortəbiiyə yol verməməlidir. Bu prosesdə müşahidəçi təcrübəsinin, elmi-dünyagörüşünün də mühüm əhəmiyyəti özünü göstərir.

Gizli müşahidə zamanı mühitdə fərdi qrup, hadisə ilə gizli münasibət yaradılır. Lakin planlılıq, ardıcılıq, mərhələlilik, konkretlik və digər prinsiplərə əməl edilməlidir. Gizli müşahidə növünün əhəmiyyəti böyükdür. Bu proses nəticəsində çox lazımlı, vacib məlumat və faktlar əldə edilir.

Əhatəli müşahidələr vasitəsilə ətraflı və dəqiq məlumatlar əldə edilir. Tədqiqatın hərtərəfli geniş, əhatəli xarakter daşınmasında bu metodun əhəmiyyəti böyükdür. Tədqiqatçı bu zaman əhatəli, yaxud bir neçə müşahidəçinin əldə etdiyi məlumatı ümumiləşdirməyə nail olur və təbii ki, əldə edilən nəticə də müvafiq olaraq çox dəqiq olur.

Vacib metodlardan biri də məhdud müşahidədir. Bu prosesdə seçməyə üstünlük verilir. Məsələn, muzeydaxilində ekspozisiyada tamaşaçı marağının müşahidəsi zamanı maraqların yaranmasına səbəb olan amillər maraqların davamı, maraqların tamaşaçı aktivliyinin artırılmasında əhəmiyyəti, elmi formalaşma mənbəyinə çevrilməsi kimi məqamlar izlənilir.

Tədqiqatların keyfiyyəti nəticələnməsində sistemli müşahidələrin əhəmiyyəti verir. Bu uzum-müddətli müşahidə sayılır. Bu proses ərzində mü-

vafiq prinsiplərə əməl olunmaqla, elmi təsir saxlanılmalı, müşahidə sistemli xarakter daşmalıdır.

Dövrü xüsusiyyətə malik müşahidəçilər epizodik olmaqla. Ona vaxt sərf edilir.

Vacib tədqiqat növlərindən biri də müşahibədir. Müşahibə vasitəsi ilə istər muzeydaxili, istərsə də muzeydən kənar sərgi və yaxud tədbir prosesində müxtəlif yaş qrupuna malik və ayrı-ayrı peşə sahələri olan tamaşaçı, seyrcinin əşyaya, eksponata, tədbirə, hadisəyə münasibətləri müəyyən edilir. Müşahidə vasitəsi ilə əldə edilməyən məlumatlar əksər hallarda müşahibə ilə əldə edilir və təbii səciyyə daşıyır.

Ümumi müşahibə əvvəlcədən mövzu dəqiqləşdirilmədən həyata keçirilir və ümumi məlumat əldə edilir. Konkret istiqamət üzrə aparılan müşahibə zamanı istiqamətə görə təyin edilmiş suallarla yerinə yetirilir, buna həm də məlum müşahibə də demək olar. İntervyular yazılı şəkildə aparılır, sualları isə əvvəlcədən planlaşdırılır.

Ekspərimentdən muzeyşünaslıqda geniş istifadə edilir. Ekspəriment üçün mühiti tədqiqatçı özü istədiyi kimi təşkil edir, həmin şəraitdə problem əhəmiyyətli fərziyyəni, ideyanı öyrənir. Bunu etməkdə məqsəd yaradıcı ilə tamaşaçı, tamaşaçı ilə nümunə, eksponat, muzey arasındakı qarşılıqlı əlaqəliliyi, problemlə əhəmiyyətli məsələlərin dəyərliliyini əsaslandırmaqdır.

Ekspərimentlər muzeydaxili və muzeydən kənar olmaqla, keçirilmə yerinə görə 2 yerə ayrılırlar. Məqsədə görə isə ekspərimentlər aydınlaşdırıcı, yaradıcı və dəqiqləşdirici olmaqla 3 yerə bölünürlər.

Muzeydən kənar ekspərimentlər problemlə əlaqədar müxtəlif mövzulu səyyar sərgilərdə və digər muzey tədbirlərində ayrı-ayrı şəxsi kolleksiyalarda, əşya və nümunələrin aşkarlandığı yerlərdə və sairədə həyata keçirilir.

Muzeydaxili ekspərimentlər isə problemlə bağlı nəticənin əldə olunması məqsədilə muzeydaxili sərgi-ekspozisiyalarda, digər muzey tədbirlərində, muzey klublarında, muzey dərəcələrində və sairədə yerinə yetirilə bilər.

Muzeydaxili ekspərimentlər qabaqcadan planlaşdırılır, müvafiq mühit çərçivəsində həyata keçirilir. Bu növ ekspəriment zamanı daha dəqiq məlumatlar, nəticələr əldə edilir.

Muzey ekspərimenti müəyyən edici yaradıcı, yoxlayıcı olmaqla üç yerə bölünür. Bu ekspəri-

mentlər məqsəddən asılı olaraq paralel, yaxud çarpaz şəkildə yerinə yetirilə bilər.

Muzey ekspərimentləri ardıcıl olaraq 4 mərhələdə tamamlanır:

- Planlaşdırma prosesi;
- yerinə yetirilmə prosesi;
- yekunlaşdırılma prosesi;
- nəticələrin təhlili prosesi.

Muzeyşünaslıqda sosioloji tədqiqat metodları sayılan qiymətləndirmə və anketləşdirmə, riyazi statistik, test metodlarından da istifadə edilir.

Hər bir tədqiqat metodu tərkibində digər tədqiqat metodunun bir hissəsi mövcud olur.

Məsələn, müşahidədə müəyyən nəticələrin əldə edilməsi üçün müəyyənləşdirmə, dəqiqləşdirmə, təyinetmə, hesablama, statistika mövcuddur. Yaxud ekspərimentin tərkibində müəyyən qədər müşahidə, müşahibə elementləri mövcuddur.

Sosioloji tədqiqatlarda müəyyən qədər müşahidə, müşahibə, statistik elementlər vardır:

- qiymətləndirmə-müşahidə elementləri;
- anketləşdirmə-müşahidə və riyazi-statistik metod elementləri;
- riyazi-statistik metodların tərkibində müəyyən qədər qiymətləndirmə, müşahidə metodları elementləri;
- testlərdə müəyyən qədər müşahidələr, statistik metod elementləri və sairə mövcuddur.

Beləliklə, tədqiqat metodları nəinki bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir, həmçinin biri digərinin yerinə yetirilməsinə kömək edir, müəyyən qədər tədqiqat metodları elementləri hər bir tədqiqat metodunda mövcudluq təşkil edir.

Bu cür qarşılıqlı əlaqəlilik və tərkiblərdə digər metod elementlərinin mövcudluğu tədqiqatın gedişinə, səmərə və keyfiyyətinə təkan verir, onu effektiv edir.

Muzeyşünaslıqda istiqamətlərinə görə nəzəri,

təbiiqi, fundamental xarakterli tədqiqatlar mövcuddur. Adlarından məlum olduğu kimi məqsədlərinə görə tədqiqatlarda vacib istiqamətlər təbiiqi edilir. Bu xarakterli tədqiqatlar da biri-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə olmaqla müvafiq nəticələrin əldə edilməsinə köməklik göstərir.

Nəzəri təhlillərin davamı təbiiqi davam etdirilir, onunla tamamlanır. Təbiiqi tədqiqatlar zamanı da nəzəri təhlillərin elementləri mövcuddur.

Digər tərəfdən isə, həm nəzəri, həm də təbiiqi xarakterli araşdırmaların ümumiləşdirilməsi fundamentalılla gətirib çıxarır.

Tədqiqat metodlarından istifadə prosesində həmçinin nəzəri və təcrübi formalaşma amillərinə ciddi diqqət yetirilməlidir. Bu amillər də bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə olmaqla, biri digəri üçün zəminə çevrilir. Nəzəri formalaşmaya muzeyin imkanları, tələbatları, muzeydən kənar amillər muzey şöbə və bölmələrin işçilərinin imkanları, tamaşaçı tələbatları təsir göstərir.

Təcrübi baxımdan formalaşmaya təhsil, nəzəri və təcrübi bacarıqlar, muzey fəaliyyəti vərdişlərinə yiyələnmək, tədqiqat metodlarından istifadə etməklə yeniliklər əldə etmək, biliyini təcrübəyə təbiiqi etməyi bacarmaq, təcrübələri öyrənmək, muzey fəaliyyətinin gedişini qiymətləndirmək kimi vərdişlər təsir edir.

Təbii ki, hər bir muzey işçisi müvafiq elmi dünyagörüşünə malik olmalı, öz biliyi, bacarığı və vərdişlərinə muzeyə gələnlərdə müxtəlif dərəcəli maraqlar oymalı, bunun nəticəsində isə tamaşaçı sayının artmasına şərait yaratmalıdır.

● Şahin ŞÜKÜROV,
ADMU-nun aspirantı

Ə d ə b i y a t

1. Əmirxanov S. Nəzəri muzeyşünaslıq: qarşılıqlı əlaqələr, qanunçuluqlar, texnologiyalar. B. 2009.
2. Paşayev Ə., Rüstəmov F. Pedaqogika Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti, "Nurlan" 2007.
3. Həbibov H. Bədii zövq haqqında. B. "Azərənşər"- 2002.
4. Sadıqov F. Pedaqogika. B. "Adiloğlu"-2009.